

Februari 2017

De taal van beelden

Toen ik in 1971 de Tarot voor het eerst zag, waren er nog nauwelijks boeken, die de symbolentaal van de kaarten voor mij konden duiden. Ik moest dus leren 'plaatjes kijken'. Dat bleek nog een vak apart te zijn. Gek is dat eigenlijk: we leren op school wel om teksten kritisch te lezen en te analyseren, maar niet (althans niet in mijn tijd) om beelden op die manier onder de loep te nemen.

Voor taal is tijd nodig, aandacht, concentratie. Het gaat woord voor woord, zin voor zin. Beelden kunnen een complex verhaal in één beeld samenvatten. Ze werken onmiddellijk en grotendeels onbewust. Taal stimuleert het denken, beelden stimuleren het voelen en de fantasie.

Het beeld is in opmars. Nieuwsmakers, adverteerders en politici weten dat een beeld méér zegt dan duizend woorden en maken daar gretig gebruik van. Op de sociale media zie je heel veel foto's en filmpjes. De tekst is hoogstens nog een toelichting bij het beeld.

Zo groeit ook het belang van 'beeldvorming'. Rond de Amerikaanse presidentsverkiezingen ontstond ophef omdat de beeldvorming zo belangrijk werd dat de feiten er niet meer toe leken te doen.

Hoe lees je een beeld? Hoe werkt het – misschien onbewust – op je in? Hoe kunnen beelden manipuleren? Hoe kunnen beelden inspireren? Ik laat me graag leiden door vijf meesters in hun vak: Wieteke van Zeil met haar oog voor detail, Hans Aarsman met zijn kritische analyse van persfoto's, Henri Nouwens voor wat een beeld psychologisch met je kan doen en Carl Jung voor de psychologische duiding van symbolen. We eindigen met het Rad van Fortuin uit de Tarot van Arthur Waite.

Wieteke van Zeil

In de zaterdagbijlage van de Volkskrant lees ik graag de kunstrubriek van Wieteke van Zeil: **'je gaat het pas zien als het doorhebt'**. Door de aandacht te richten op schijnbaar onbeduidende details weet ze hele werelden tot leven te wekken. Onderstaand detail komt uit het schilderij **'Kaartspelers in een zonnige kamer'** (1658) van Pieter de Hoogh. Zomaar een simpel jasje aan een kapstok. Ze schrijft er bij dat je niet kunt zien in welke tijd het geschilderd is. Doordat ze het uit de context haalt, gaat het jasje een eigen leven leiden. Het wordt een verhaal binnen een verhaal.

Zo gaat dat soms ook met Tarotkaarten. Schijnbaar onbeduidende details die je nooit hebt gezien, kunnen je ineens opvallen en betekenisvol worden.

De Aarsman Collectie

Elke woensdag in de Volkskrant analyseert Hans Aarsman een foto, die paginagroot wordt afgedrukt. Als een detective speurt hij naar veelzeggende details. Als er met een foto gesjoemeld is, legt hij dat genadeloos bloot. Hij verdiept zich ook in het verhaal achter de foto. Hieronder zie je een plaatje van de leidster van de Alternative für Deutschland, Frauke Petri. Haar partij heeft zojuist een mooi resultaat gehaald in de deelstaatverkiezingen. Ze is op weg naar een feestelijke partijbijeenkomst.

Ze had natuurlijk ook via de weg kunnen komen, schrijft Hans Aarsman, maar dan heb je het slot Schwerin, waar het parlement van de deelstaat zetelt, niet op de achtergrond. Deze aankomst met een boot geeft het beeld historische allure. Frauke wijst de weg naar het nieuwe Duitsland. Toch hebben de scenarioschrijvers van deze foto een detail over het hoofd gezien: hoe kom je fatsoenlijk van de boot af? Hans Aarsman merkt op dat ze haar schoenen heeft uitgedaan. De man rechts in de boot houdt haar schoenen vast. De rode handdoek moet voorkomen dat ze uitglijdt. Ze doet alsof ze een hand gaat geven, maar de waarheid is dat ze bang is om te vallen en hoopt dat haar veiligheidsmensen haar op tijd zullen opvangen. 'Prachtige foto', zegt Hans Aarsman, 'maar ja, die schoenen'.

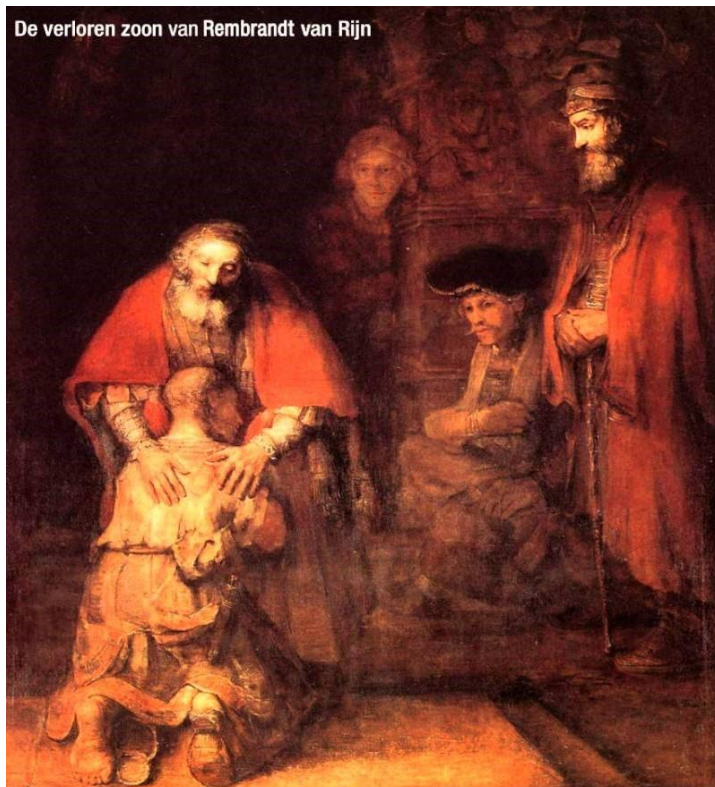
Elke foto, elk beeld, is een momentopname. Toch kun je daar een verhaal in zien. Natuurlijk door goed te kijken en te analyseren, maar ook door je fantasie te gebruiken. Bij het werken met Tarot zie ik dat als vanzelf gebeuren: we zoeken of we maken ons eigen verhaal bij de kaart.

Henri Nouwen

In zijn boek *Eindelijk Thuis* gaat Henri Nouwen diep in op het schilderij *'De terugkeer van de verloren zoon'* van Rembrandt. Hij vertelt hoe hij zich meteen geraakt voelde bij zijn eerste kennismaking met (een reproductie van) het schilderij. Natuurlijk kende hij al de gelijkenis van de verloren zoon uit de Bijbel. De jongste zoon eist zijn erfenis op, trekt er op uit en leeft er op los. Hij raakt aan lager wal en in zijn wanhoop herinnert hij zich zijn vader. Hier zien we zijn berouwvolle terugkeer en de liefdevolle ontvangst door de vader.

Henri Nouwen is een diep religieus mens, die verlangt naar liefde, vergeving, geruststelling, bevestiging dat hij er mag zijn. Geen wonder dat hij zich als eerste identificeert zich met de verloren zoon. Er komt bij hem een zoektocht op gang, gedreven door verlangen. Het schilderij is jarenlang bij hem. Hij praat erover, hij mediteert, zit urenlang voor het originele schilderij in de Hermitage in Sint Petersburg. Dan, na jaren, verschuift zijn perspectief van de jongste zoon naar de oudste zoon, de figuur rechts op het schilderij. De oudste zoon heeft een oppassend en verantwoordelijk leven geleid. Hij begrijpt niet dat zijn vader de jongste zoon alles zo maar kan vergeven en zelfs het gemeste kalf slacht voor een feestmaal. Hij kijkt toe, kan niet blij zijn, laat staan vergeven. Hij is jaloeers.

Nouwens is eerlijk voor zichzelf: ook in de oudste zoon kan hij zichzelf herkennen. In zijn oordelen, zijn krampachtigheid, zijn trotse ego. Het inzicht daagt dat ook de oudste zoon 'verloren' is. Hij beschrijft zijn worsteling om ook dit deel van hemzelf onder ogen te zien en te 'verlossen'.

Dan gaat Henri Nouwen het grootst mogelijke avontuur aan: hij gaat zich identificeren met de vader! De vader geeft zijn kinderen de vrijheid. Hij vraagt niets en kan wachten tot zijn kinderen op hun eigen tijd en uit eigen beweging naar hem terugkeren. Zijn liefde is onvoorwaardelijk, zo ook zijn vergeving. De vader heeft geen externe bron waaruit hij kan putten. Hij moet het uit zichzelf halen en hij voelt de eenzaamheid die daar bij hoort. In de vader ziet Nouwen ook de oude Rembrandt terug: getekend door het leven, maar vol gevoel en compassie.

Het boek *Eindelijk Thuis* is veel rijker dan ik hier kan beschrijven. Het is een prachtige illustratie van wat een beeld met je kan doen en vervolgens van **wat je zelf met een beeld kunt doen**.

Carl Jung

Ik ga bij Jung te rade om te begrijpen wat Henri Nouwen in zijn boek doet. Het begint bij een 'plotseling geraakt worden'. Jung begrijpt dergelijke gebeurtenissen als een actie vanuit het onbewuste. Nouwen was er niet bewust naar op zoek: het schilderij kwam spontaan op zijn pad. De sterke lading die het beeld bij hem oproept, zegt eigenlijk alles. De onmiddellijke identificatie met de jongste zoon ook. Dit is een duidelijk voorbeeld van hoe projectie werkt: je ziet in een beeld vooral jezelf. Je onbewuste verlangens en drijfveren kleuren je waarneming of, sterker nog, **bepalen** je waarneming.

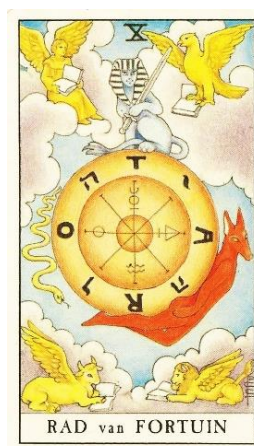
Volgens Jung is het van belang om je projecties te herkennen en 'terug te nemen'. Zonder dat zou Nouwen zijn blijven hangen in zijn identificatie met de jongste zoon. Het is een bekend en oer-christelijk verhaal, dat zelfs mensen zullen kennen die niet christelijk zijn opgevoed. Ik vermoed dat de meeste mensen met dit verhaal niet veel verder komen dan hun identificatie met de jongste zoon. Het besef dat je iets niet goed hebt gedaan, het zelfverwijt en het schuldgevoel dat er na komt. De hoop dat de almachtige God niet op wraak uit is, maar grenzeloos zal zijn in zijn liefde en vergeving.

Door zijn identificatie met de jongste zoon los te laten, is voor Nouwen de weg vrij om de oudste zoon in zichzelf te herkennen. Dat is een stuk moeilijker. Daar val je van je voetstuk. Je staat te kijk met je starheid, je oordelen, je trots. De oudste zoon staat voor een deel van onszelf dat we eerder in een ander herkennen dan in onszelf. Nouwen neemt ook die projecties terug.

Jung moedigt ons aan om actief te zijn in het werken met symbolen en beelden. Dat kan heel uitdagend zijn en in dit geval is dat voor Nouwen de identificatie met de vader. Dat confronteert hem met zijn grootste angst en zijn diepste eenzaamheid, maar het brengt hem tenslotte bij een diepe kern in zichzelf.

Arthur Waite

In de geschiedenis van de Tarot speelt Arthur Waite een belangrijke rol. Tot in zijn tijd (eind 19^e, begin 20^e eeuw) waren de gangbare tarotspellen vrij primitief. Links zie je het Rad van Fortuin uit de Tarot de Marseille.

In de orde van de Golden Dawn, waar Waite lid van was, werd de Tarot bestudeerd en opnieuw geïnterpreteerd als synthese van de westerse mystiek. Dat zien we heel duidelijk in het Rad van Fortuin uit de Rider Waite Tarot (rechts). Daar vinden we symbolen terug uit de astrologie (de vier dieren in de hoeken), de kabbala (de letters J-H-V-H) en de alchemie (de symbolen in het midden van de kaart). Alle symbolen zijn zorgvuldig gerangschikt en samen beelden ze een complete kosmologie uit.

Waite was een groot kenner van de westerse esoterische traditie. Met een grote zorgvuldigheid en een diep inzicht heeft hij de Tarot vernieuwd en getransformeerd. Ondanks alle nieuwe tarotversies die er in de loop van de tijd verschenen zijn, is dit spel nu al ruim honderd jaar de standaard. Zo kunnen beelden uitgroeien tot iconen die voor heel veel mensen betekenis hebben en die de tand des tijds doorstaan.

